

Hubai László

A NÉPKÖZTÁRSASÁG ELNÖKI TANÁCSA ÖSSZETÉTELÉNEK NÉHÁNY JELLEMZŐJE 1971–1975¹

Some characteristics of the composition of the Presidential Council of the Hungarian People's Republic, 1971–1975

Dr. habil. Hubai László a történelemtudományok kandidátusa, főiskolai tanár, Milton Friedman Egyetem, hubai.laszlo@chello.hu

A tanulmány célja, hogy megvizsgálja, hogy a Népköztársaság Elnöki Tanácsának (NET) összetétele a Kádár-rendszer közepén mennyiben felelt meg a korabeli politikai rendszerről hivatalosan deklarált felfogásnak. E szerint az államszocializmus keretei által meghatározott módon ez a testület reprezentálja a társadalom valamennyi politikailag relevánsnak tartott nagy csoportját és/vagy szervezetét. Természetesen ez a „képviselő” nem felel, és nem is felelhet meg a polgári demokrácia követelményeinek, hiszen az államszocializmus nem a hatalom megosztásának elvéből indul ki, hanem éppen ellenkezőleg ennek tagadásából, a hatalom egységének elvéből. A munka kísérletet tesz arra, hogy – részben a korszak politikai nyelvén – rekonstruálja és bemutatassa azt, hogy a rendszer logikája szerint kik és miért kerülhettek a testületbe. Röviden kitérünk arra is, hogy az 1971-től 1975-ig tartó ciklusban mi jellemezte a NET-ben megjelenített szervezeteket.

KULCSSZAVAK:

államszocializmus, kollektív államfői testület, multipozicionalitás, politikai elit, rekrutáció

The goal of the study is to examine the degree to which the composition of the Presidential Council of the People's Republic at the mid-point of the Kádár regime matched the officially declared concept on political systems at the time. This concept held that, within the framework defined by

¹ A jelen publikáció megírásához szükséges kutatást, az Elnöki Tanács archontológiájának összeállítását a Nemzeti Köszolgálati Egyetem Molnár Tamás Kutatóközpont 2014-ben meghirdetett pályázatán elnyert ösztöndíj tette lehetővé. A támogatásért itt mondok köszönetet.

the state socialism, the body would represent all the politically relevant large groupings and/or organisations of society. Naturally this kind of “representation” did not and could not meet the conditions of civic democracy, given that state socialism was not constructed on the principle of the division of powers, it denied such a division, relying instead on the principle of the unification of power. Partially making use of the political language of the time, this study attempts to reconstruct and present how the regime’s logic decided who could be in the body and why. We also briefly consider the characteristics of the member organisations of the Council in the period of 1971–1975.

KEYWORDS:

state socialism, collective head of state body, multi-positionality, political elite, recruitment

1. BEVEZETÉS

Az államszocializmus időszakában a parlamenti képviselők közül két kitüntetett szerepű csoportot különíthetünk el, őket nevezük itt a törvényhozó nomenklatúra elitjének. Az egyik csoportot az Országgyűlés üzemszerű politikai működéséhez szükséges vezetők (elnök, alelnökök, valamint a parlamenti bizottságok elnökei és titkárai) alkotják, velük itt nem foglalkozunk. A másik, az előzőnél jóval fontosabb csoportba azok tartoznak, akiket az alakuló ülésen az Elnöki Tanács tagjaivá választottak.

A szovjet blokk országaihoz hasonlóan a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa (a továbbiakban: NET) is kollektív államfői testületként működött. Feladatait és hatáskörét az 1949-es Alkotmány határozta meg, amely fontos jogszabályalkotó funkcióval is felruházta a testületet. A törvényerejű rendelet, csakúgy mint a törvény, minden állampolgárra kötelező volt vagy lehetett. Működésére és jogalkotására az eddigi történeti munkák nem szántak kellő figyelmet, hiszen az Országgyűléshez hasonlóan ez a testület sem a vitákról volt ismert, sőt, tevékenysége a parlamentnél is kevesebb nyilvánosságot kapott. A NET ülésein leginkább az amnesztia- vagy a kegyelmi ügyekben lehetett valóságos vita.²

A szakirodalom szinte csak a testület törvényalkotást helyettesítő jogkörével, a törvényerejű rendeletekkel kapcsolatban, illetve az állami szervek pártirányítása vonatkozásában foglalkozik a témával. Arra a jogosan felmerülő kérdésre, hogy a testület összetételének volt-e hatása annak működésére, csak részletes levéltári kutatás alapján adhatnánk választ. A válasz azonban valószínűleg azonban akkor is egy árnyalt „nem” lenne, hiszen a testület – illetékességi körének megfelelően – kiszerezte a párt különböző vezető testületeiben már jóváhagyott döntéseket, hiszen a jogalkotói akarat megtestesítői a párt vezetőtestületei voltak.³ Analógiaként felhasználhatjuk azt a megközelítést, hogy az Országgyűlés összetételének sem volt befolyása a parlament működésére, legalábbis a szakirodalomban nem találkozunk ezzel ellentétes megközelítéssel.

Személyi összetétele a párt Politikai Bizottságának hatásköri listáján szerepelt, de a valóságos döntést inkább az első számú vezető, előbb Rákosi, majd Kádár hozta meg. A NET tisztségviselőinek és tagjainak természetesen országgyűlési képviselőnek kellett lenniük, ám kiválasztásuknál döntő szempont volt, hogy a párttagok többsége mellett helyet kapjanak az államszocializmus kanonizált szervezeteinek első számú vezetői vagy képviselői is, többségük szintén párttag. Az Alkotmány formai összeférhetlenséget is megfogalmazott: az Országgyűlésnek igen, a NET-nek azonban nem lehetett tagja funkcióban lévő miniszter. A NET ugyanis az össznemzeti érdekek kifejezője és letéteményese kívánt lenni, a miniszter viszont nem lehetett mentes az ágazati-szakpolitikai érdekek képviselésétől.

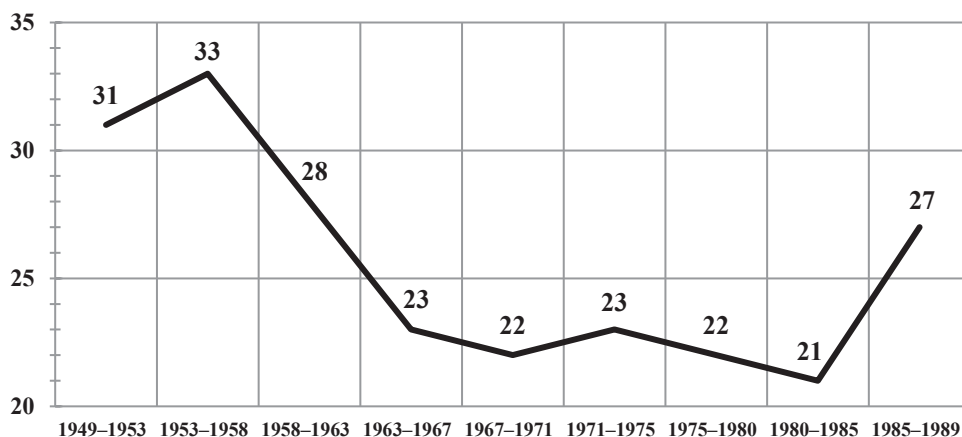
² Egy, az 1970 tavaszán hozott amnesztiarendelet vitájáról bővebben lásd: ROMSICS 2012, 89–90.

³ BIHARI 2005, 274. Az Elnöki Tanács említése, a sok szempontból alapos munkában csak ezen az egy oldalon szerepel. A műben a szerző nem szentel figyelmet az államforma-változásoknak sem. Hiányzik a köztársaság 1946. január 31-i – a többpárti politikai konszenzus révén a kiszegzda többségű parlamentben – törvénynyel megalkotott kikiáltása. Hasonló a helyzet az 1949. májusi, csak népfrentlistás választásokon megalkotott Országgyűlés által elfogadott Alkotmányban szereplő népköztársasággal.

2. A NET MŰKÖDÉSÉNEK SZAKASZAI

A négy évtized alatt, kilenc parlamenti ciklusban 95 személyiség, tagságából eredően politikus vett részt a NET munkájában.⁴ A mindvégig 21 fős testületben (4 tisztségviselő, 17 tag) átlagban a fele kicserélődött a parlament első ülésével kezdődő NET ciklusváltáskor (pontosan $95/9 = 10,56$), míg egy tag általában 4-5 ($95/21 = 4,52$) ciklust töltött a testületben. Mindkét mutatószámból levonhatjuk azt a következtetést, hogy általában a kontinuitás biztosította a megfelelő stabilitást, a cserék pedig követték az egyes fontos, a testületben rendeltetésszerűen reprezentált szervezetek élén bekövetkezett változásokat.

Az 1. ábrában a NET egymást követő ciklusaiiban azt mutatjuk be, hányan fordultak meg a testületben. Az 1949 és 1958 közötti két parlamenti ciklusban összesen 31, illetve 33 fő volt hosszabb-rövidebb ideig a testület tagja, a kádári konszolidáció során (1958–1963) már csak 28. Az azt követő „csendes” ciklusok alatt csak 1–2 fő menet közbeni cseréjére került sor, akkor is rendszerint haláleset miatt. A rendszerváltás csúcspontját jelentő 1989-es évben ketten elhunytak, egy tag lemondott, pótlásukra azonban éppen a rendszerváltás miatt nem került sor.⁵

1. ábra • A NET tagjainak összesített száma ciklusonként
(Forrás: a szerző szerkesztése az Országgyűlési Naplók⁶ adatai alapján)

⁴ A két szélsőérték Gerő Ernő, aki hivatalosan is csak 283 napig volt a testület tagja, a valóságban mindössze három hónapig. Mint az MDP főtitkára az 1956. július 30-i ülésen választották a testület tagjává, október végén azonban a Szovjetunióba távozott. Hivatalos felmentésére az Országgyűlés 1957. május 9-i ülésén került sor. Nánási László kistűjszállási szegényparaszt, a koalíciós idők parasztpárti politikusa, akit a testület megalakulásától (1949. augusztus 23.) haláláig (1985. október 30.) minden ciklusban beválasztottak, összesen 13 217 napig volt a testület tagja.

⁵ Elhunytak: Kádár János, az MSZMP elnöke (1989. július 6.) és Gajdócsi István, a Bács-Kiskun Megyei Tanács elnöke (1989. szeptember 25.). Vida Miklós, az Országgyűlés alelnöke 1989. március 22-én lemondott tagságáról.

⁶ Országgyűlési Naplók 1949–1990.

A NET tartalmi tevékenységéről nem ismerünk tudományos igényű feldolgozást, amely a valóságos működés jellegzetességei alapján szakaszolná annak tevékenységét.⁷ Az egyes ciklusokban a testületi tagok száma alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy az összlétszám változása indikátorszerűen jelzi az államszocialista korszak politikai életének vizsgált tárgyunk szempontjából használható szakaszolását. E szerint a testület története három, egymástól jól elkülöníthető időszakra osztható.

1. A Rákosi-korszak és a kádári megtorlás, majd konszolidáció időszaka három ciklusra terjed ki (1949–1963). A szovjet befolyás ebben az időszakban jelentkezik a legbrutálisabban, előbb a sztálini táborépítés, majd a desztalinizálás, utána az 1956-os intervenció miatt. A Rákosi-rendszer voluntarizmusának természetes következménye a válságról válságra történő bukácsolás. Konceptiók perek, miniszteri kinevezések, testületen belüli tisztségátrendezések adják a változások magas mértékét. Rákosi bukása, majd az 1956-os antisztálinista forradalom után a „rákosisták” országgyűlési képviselői tisztségtől való megfosztása adta a mozgások zömét.

2. A klasszikus Kádár-korszak öt cikluson át tart (1963–1985). A nemzetközi körülmények kedvezőek a tekintetben, hogy hazánk a Nyugat szemében is – a bipoláris világ mint adottság figyelembevételével – egyre általánosabb elfogadottságnak örvend. A „legvidámabb barakk” a nyugati sajtó általánosan elfogadott toposza lett. A NET-ben a Kádár által szükségesnek indokolt cseréket a ciklus elején végrehajtották, és azután már típusosan csak haláleset miatt történt változás.

3. A posztkádári időszak és rendszerváltás a záróciklus jellemzője (1985–1989). Gorbacsov főtítkárrá választása és a külgazdasági feltételek romlása, a növekvő eladósodás tartahatatlanná tette a Kádár-rendszer legfontosabb paradigmáját: az életszínvonal szigorúan monoton növekedésének követelményét és egyben legitimációs alapját. A kötelező kettős jelöléssel 1985-ben megválasztott Országgyűlés a ciklus végére egyre inkább parlamentként kezdett viselkedni, a párt vezetőtestületei pedig egyre inkább alkalmatlanok voltak a kor kihívásainak megválaszolására. 1988 tavaszának végén a pártvezetés még kísérletet tett a változások kezdeményezésére, hamarosan azonban a megélenkülő politikai mozgások a többpártrendszer kialakulásához vezettek. A Nemzeti Kerekasztal tárgyalásainak záródokumentuma más sarkalatos törvények mellett az államformaváltásról is határozott, az Országgyűlés ezt alkotmánymódosításként elfogadta, így 1989. október 23-án a köztársaság kikiáltásával a NET tevékenysége is befejeződött.

Nem a kezdeti és a záró időszak átmenetisége, gyakran zaklatottsága írásunk tárgya, hanem a „normális” működés, ezért a Kádár-korszak közepéről választottuk az 1971–1975 közötti országgyűlési ciklust. A kezdőévben másfél évtizedre vagyunk 1956-tól, a záróév után pedig még 14 év van hátra a testület megszűnéséig. A Szovjetunióban ciklusunk

⁷ Bernyák Adrienn: *Az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletalkotása és az Országgyűlés ülészakainak törvényhozása 1949–1958 között* című PhD-disszertációja (BERNYÁK 2010) meghatározott időkeretek között mozogva nem végezheti el a szakaszolást, ám egyúttal jelzi az államszocialista korszak kutatásában a lassú odafordulást az államhatalom intézményeihez. Jelen írásunk elkészítésének az idején már csak a tézisek érhetőek el az interneten.

kezdetén Brezsnyev már hét éve főtitkár, és a ciklus végétől még szintén hétig az. Csak néhány hívószó az időszak főbb történéseinek felidézésére: a bipoláris világban ez az időszak az enyhülési periódus, éppen a végén, 1975-ben kerül sor a Helsinki záróokmány aláírására. A világpolitikában véget ért a vietnámi háború, 1973-ban zajlott le a negyedik arab–izraeli háború, amelyet később a jövő szempontjából sorsdöntő technikai, gazdasági és politikai átalakulásokat eredményező első olajválság követett. Magyarországon már előrehaladóban volt az átmenet a posztsztálinista diktatúrából a puha diktatúráként jellemzett autoriter rendszerbe. Immár három éve működött az új gazdasági mechanizmus, sikerei átrendezték a jövedelmi szerkezetet, és elsősorban ennek következménye az 1972 és 1974 között végbement ellenreformáció, a gazdasági reformok jelentős, de nem teljes visszarendezése.⁸ Mindezzel csak a korban akartuk elhelyezni periódusunkat, mert ezek az események csak korlátozottan és késleltetve hatottak ki a testület összetételére.

3. A NET TAGJAINAK REKRUTÁCIÓJA

A NET feladatköréből és összetételéből adódó jellemzője tagjainak multifunkcionális elitpozíciója. Az országgyűlési képviselőség alapkövetelményén túl szinte minden tagja többféle országos szervezetben (párt, szakszervezet, népfront, Béketanács stb.) töltött be vezető testületi tisztséget vagy volt más kiemelt szervezet (egyetem, médium, egyház) vezetője.

A testület vezetését ellátó négyesfogat ebben az összetételben második ciklusát kezdte, és egyben be is fejezte.⁹ Az elnök Losonczy Pál (1919–2005) parasztcsaládból származott, 1945-től maga is gazdálkodó, majd még a Rákosi-korszakban a kevés jól menő tsz elnöke Barcsón. Az egyik elnökhelyettes Gáspár Sándor (1917–2002) műszerész, 1945-től a Magyar Kommunista Párt (MKP) vezető szakszervezeti politikusa. A másik Kisházi Ödön (1900–1975) esztergályos, szociáldemokrata, majd kommunista szakszervezeti vezető, miniszteri nyugdíjba vonulásakor kapta kinevezését. Az elnök mellett a másik főállású tisztségviselő a testület titkára, Cseterki Lajos (1921–1983). Eredetileg tanító, majd hivatásos politikus, aki négy év után, 1967-ben az MSZMP KB titkári posztjáról távozva kapta ezt a pártmegbízatást.

A testületet az elsődleges bekerülési „jogcím” alapján öt nagy csoportra osztottuk. Az elsődlegesen politikai karakterű csoportok között közvetlen és közvetett pártirányítású szervezeteket különböztettek meg. A közvetlen pártirányítású szervezetekre minden szinten kötelező volt a párt felsőbb és azonos szintű vezető testületeinek minden határozata. A közvetett pártirányítású szervezetekben az ott tagsággal rendelkező párttagok feladata volt, hogy érvényt szerezzenek a pártnak megfelelő direktíváknak. A politikai végeredmény szempontjából a különbség – különösen a kemény diktatúra időszakában – elhanyagolható,

⁸ A visszarendeződés erős szovjet nyomásra történt, Brezsnyev és Kádár zavidovói, majd krími találkozójáról lásd: FÖLDES 2015, 135., 149., 171–173.

⁹ Kisházi Ödön 1975. április 22-én (alig két hónappal a választások előtt) elhunyt, helyére – már csak az 1975-ös ciklus indulásakor – a szintén egykori szociáldemokrata Trautmann Rezsőt választották helyettes elnökké.

ám a döntések kiszérelése közben a közvetlen pártirányítás alaposabb előkészítő-meggyőző munkát igényelt. Valamilyen módon természetesen minden komolyabb szervezet a párt kívánalmainak megfelelően működött, ám időben nemcsak a módszerek finomodtak, hanem a mozgástér is növekedett valamelyest. A mozgástér növekedése abban az irányban hatott, hogy az adott szervezet által képviselt társadalmi réteg érdekeinek érvényesítésére nagyobb lehetőség adódott – természetesen a „szocializmus építése általános törvényszerűségeinek” keretei között. Részvétele a szocializmus építésében és a rétegérdekek képviselésének dualitásában az utóbbi tényező ugyan erősödőben volt, ám az első tényező primátusát sohasem veszélyeztethette.

3.1. A párt és a közvetlen pártirányítású szervezetek vezetői

Az MSZMP-t Kádár János (1912–1989) első titkár, az ország tényleges vezetője mellett a Budapesti Pártbizottság első titkára, Németh Károly (1922–2008) reprezentálta. A Budapesti Pártbizottság súlyát több tényező emelte ki a vele elvileg azonos szintű megyei pártbizottságok közül. Először is csaknem minden ötödik ember fővárosi lakos volt, és a párttagok aránya még ennél is magasabb lehetett. Másodszor itt koncentráldott a nagyipar jelentős része, és az ország gazdaságának exportfüggősége miatt a külkereskedelmi vállalatok sora szinte csak itt működött. Harmadszor az ország közigazgatási központjaként a fontos társadalmi alrendszerek (a gazdaság, a politika, a kultúra) legnagyobb szervezetei és irányító szervei is itt működtek. E két utóbbi tényező okán az agglomerációból bejáró dolgozók miatt a nappali népesség és a párttagok aránya jelentősen magasabb lehetett. 1948 után a szovjet mintára kiépülő túlzott centralizáció hatalmasra növelte a bürokrácia létszámát. Bár a középvezetői szintre, különösen az 1968-as gazdasági reform után, párttagság nélkül is el lehetett jutni, és korunkban gyakran elhangzott, hogy a politikai megbízhatóság mellett egyenrangú fontosságú a szakmai hozzáértés, ez azonban nem eredményezte azt, hogy a munkások és parasztok aránya a párton belül változott volna.¹⁰ Elsősorban az értelmiség és a szakértelmiség körében a rendszerrel való azonosulás mimikrije a párt ellenőrző funkciójának erősödése irányába hatott.

A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) közvetlen pártirányítás alatt álló szervezet volt. A KISZ esetében ez azt jelentette, hogy a megfelelő szintű területi, munkahelyi, benne az iskolai KISZ-szervezetekre kötelező volt az adott szintű pártszervezet minden határozata. Az ifjúsági szervezet e ciklusban először nyert helyet a NET-ben Horváth István (1935–) személyében, és ő mint első titkár volt hivatva megjeleníteni a fiatalokat. Az ifjúság ily módon való testületi megjelenítését nemcsak az adta, hogy övék volt a „jövő”, hanem inkább az, hogy ekkorra már szinte minden „kiszés” korosztály (a 14 és 35 év közöttiek)

¹⁰ A folyamatról részletesen lásd: HAJDU 2006, 309–336.

az államszocializmus rendszerében szocializálódott, vagy ahogyan kicsit később közhelyszerűen ismételve fogalmazták: „*már beleszületett a szocializmusba*”.¹¹

A *Magyar Partizánszövetséget* is e csoportba soroltuk, amelyet a főtitkár, Uszta Gyula (1914–1995) képviselt, immár 1953 óta folyamatosan. Személyében a második világháború alatti, hazánkban jelentősnek nem mondható partizántevékenység volt felmutatható. Ami ennél lényegesen fontosabb volt, hogy hangsúlyozza a rendszer valóságos és szimbolikus, de mindenképpen határozott antifasiszta jellegét.

3.2. A közvetett pártirányítású szervezetek vezetői

A *szakszervezetek* ugyan a rendszerváltásig közvetett pártirányítás alatt álltak, ám e mellett – különösen az új gazdaságirányítási rendszer következtében – fokozatosan erősödött az érdekvédelmi-érdekképviseleti funkciójuk is. A vállalatok irányításában részt vevő úgynevezett „üzemi háromszög” az első számú felelős vezetőből, a pártszervezet titkárából és a helyi szakszervezet vezetőjéből álló testülete meghatározott rendszerességgel ülésezett, és születtek döntések a nagyobb, munkavállalókat is érintő kérdésekben. Jogszabályokban kodifikált módon rögzítették a szakszervezeti jogokat, egészen a gyakorlati vétőjogot jelentő egyetértési jogig. A szakszervezeti képviselő egyre kevésbé volt a trió leggyengébb láncszeme, egyre gyakrabban fordult elő, hogy vagy a vállalati vezető, vagy a párttitkár állt a szakszervezeti vezető mellé, leggyakrabban valamilyen kompromisszumos megoldás született.¹²

A gyakorlat természetesen igen nagy szórást mutatott. A Szakszervezetek Országos Tanácsának főtitkára, Gáspár Sándor az MSZMP PB tagja is volt, és beszédeiben folyamatosan a szocializmus építésének primátusáról beszélt, amelynek alá kell rendelni a munkásosztály érdekeit is.¹³ A sztrájkjogról természetesen szó sem lehetett, ezt kizárta nemcsak az államszocializmus tételezett működése, hanem a hazai érdekbeszámításos gyakorlat is. Nem nyugati típusú érdekszervezet, de már nem is a Szovjetunióban létező gyakorlat. A munkásosztály, pontosabban a szervezett dolgozók fontosságát volt hivatva jelezni, hogy a NET két helyettes elnöke, Gáspár és Kisházi szakszervezeti mezben kapott helyet a testületben.

A *Hazafias Népfront* (HNF) valójában nem szervezet, hanem deklaráltan tömegmozgalom volt, valójában a legkülönbözőbb társadalmi és kulturális szervezetek ernyőszervezete, többek között a nemzetiségi szövetségeké is.¹⁴ Tényleges politikai tevékenysége

¹¹ Kádárt igencsak megviselte, hogy 1956 októberének első követeléseit éppen azok az egyetemi csoportok fogalmazták meg, amelyek e rendszer nélkül gyakorlatilag be sem kerülhettek volna a felsőoktatásba.

¹² A kapott jogok és az élő gyakorlat szimbolikus kifejezője volt, hogy 1978-tól Gáspár Sándort választották a kommunista befolyás alatt lévő Szakszervezeti Világszövetség elnökévé. Erre nem kerülhetett volna sor a legbefolyásosabb két nyugati szakszervezet, a francia CGT és az olasz CGIL egyetértése nélkül.

¹³ GÁSPÁR 1983, 310–314.

¹⁴ A HNF valóságos politikai szereplővé csak az 1980-as évek közepére vált, amikor az ambiciózus, a miniszteri székéből felállított Pozsgay Imre (1933–2016) 1982 és 1988 között a szervezet főtitkára volt.

a választások idején volt, hiszen az országgyűlési képviselő- és tanácsstagjelöltek „választási programja” a HNF országos választási programjának a választókerületre szabott, és a megfelelő szintű pártszervezet vezető testülete által jóváhagyott személyi interpretációja volt. A NET-ben két fő képviselte: az OT elnöke Kállai Gyula (1910–1996) és a Népfront budapesti elnöke Trautmann Rezső (1907–1995).¹⁵

A *Magyar Nők Országos Tanácsát* (MNOT) Bodonyi Pálné (1925–1984), a fővárosi szervezet titkára reprezentálta. Ebben a ciklusban az országos vezetés első asszonya nem kapott helyet a testületben, helyette Vass Istvánné (1915–1980), korábbi „nőpolitikus” jelenítette meg, aki 1963 és 1971 között az Országgyűlés elnöke volt, ekkor már nyugállományban.¹⁶ A nők emancipációja – legalábbis formáljogilag már korábban végbement, társadalmilag azonban csak lassan haladt, a korban állandóan napirenden volt a két műszak (a munkahely és a háztartás) terheinek nőkre nehezedő többlete.

3.3. Érdekképviseleti szervek vezetői

A *Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa* (TOT) elnöke Szabó István (1924–2017) mezőgazdasági munkás, majd sikeres és országos hírű tsz-elnök Nádudvaron már a második ciklusban reprezentálta az egyre dinamikusabban fejlődő mezőgazdasági formációt.¹⁷ A nem kolhoz mintára működő mezőgazdasági termelőszövetkezetek, a háztájival kiegészülve a korszak igazi sikertörténetét, a parasztság felemelkedését és emancipálódását jelentették.¹⁸

A *Szövetkezetek Országos Szövetsége* (SZÖVOSZ) a nem állami tulajdonban és nem a mezőgazdaságban lévő foglalkoztatottakat tömörítő helyi gazdasági formációkat fogta össze. A kisipari, kiskereskedelmi, továbbá a fogyasztási és takarékszövetkezetek jelentős gazdasági erőt képviseltek, az első kettő inkább a városokban, a második kettő inkább a vidéken működött. A szervezet képviseletében Nánási László (1906–1985) főtitkárhelyettes került a NET tagjai közé. Szabó Istvánnal szemben, aki egy természetes szelekció révén került posztjára, Nánásinak inkább a pártközpontból kerestek megfelelő tisztséget.

3.4. Az egyházi emberek

A konszolidált Kádár-rendszer egyik sajátossága, hogy realitásként fogadta el, hogy a társadalom többsége nem materialista, hanem hívő ember. A világnézeti küzdelem természetesen tovább folyt, ám a Rákosi-korszakhoz képest jóval mérsékeltabb eszközökkel. A polgári demokráciákra jellemző szabad egyházszerveződésről természetesen nem

¹⁵ Az 1945-től SZDP, 1948-tól MDP-tag Trautmann 1956 után mint pártönkénti szakpolitikus szerepelt.

¹⁶ A megbecsülésen túl nincs tudomásunk arról, valójában miért lett a NET tagja.

¹⁷ ROMSICS 2012, 89–90.

¹⁸ VARGA 2013, 121–140.

beszélhetünk, és voltak a korszaknak – a mai percepció szerint kollaboránsai, sőt beszervezett ügynökei, valódi egyházi ellenállói és kitalált perei is, ám a környékbeli államszocialista rendszerekhez képest a magyar gyakorlat ebben is eltérő volt. 1963-tól a két legnagyobb felekezet, a római katolikusok és a reformátusok egy-egy „képviselője” helyet kapott a NET-ben.

A római katolikus egyház esetében annak centralizáltsága miatt a II. Vatikáni Zsinat új keleti politikája ellenére is nehezebb volt a helyzet. A Vatikán az 1960-as évek elején ugyan felismerte, hogy az államszocialista rendszerek tartós realitást jelentenek, ám azok legitímálásában nem kívánt szerepet játszani, a világpolitikai enyhülés folyamatában azonban igen. A hazai államszocialista rendszer szempontjából azonban – függetlenül a Vatikán álláspontjától – fontos volt az egyházi személyek felmutatása a politikában, így az Országgyűlésben is. A vatikáni–magyar kapcsolatokban komoly tehertételt jelentő Mindszenty-kérdés megoldásának folyamatában rendeződött a három úgynevezett békepap országgyűlési képviselő egyházon belüli helyzete is.¹⁹ Ennél messzebb a felek sem dogmatikus felfogásuk, sem praktikus politikai elveik feladása nélkül nem mehettek. Az előző két ciklus után ismét Horváth Richárd (1906–1980), az Alkantarai Szt. Péter Lelkésziség igazgatója (belváros, Ferenciek tere) lett a NET tagja.

A reformátusok mint nem centralizált egyház esetében könnyebb volt a helyzet, az 1963-as kezdettől csaknem a rendszerváltásig Bartha Tibor (1912–1995), a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke szerepet vállalt a rendszer legitímálásában. Nevéhez fűződik a szolgálat teológiájának kidolgozása, amely a Magyarországi Református Egyház hivatalos tanítása volt, különösen az állam és az egyház kapcsolata tekintetében (1958–1989). Az államszocialista rendszer kiszolgálását megalapozó teológiai elmélet szerint a magyarországi keresztyénség nem teoretikus síkon ismerte fel a párt politikai-vezető szerepének jogosultságát, hanem tények győzték meg arról, hogy ez a vezetés az ember és a nemzet javát szolgálja, és erkölcsileg ezért jogosult a vezető szerep betöltésére.²⁰ E felfogás szerint a szolgálat a gyülekezet életéhez kötődött, annak keretét, feltételeit az államszocializmus határozta meg.

Az evangélikusok sem maradtak teljesen képviselő nélkül, mivel arányuk csak negyede lehetett a reformátusokénak.²¹ Nem „elsődleges jogcímen” ugyan, de Mihályfi Ernő (a Magyar Nemzet főszerkesztője), a Magyarországi Evangélikus Egyház laikus személy számára elérhető legmagasabb tisztséget, az országos felügyelői hivatalt töltötte be 1958 és 1972 között.²²

¹⁹ BALOGH 2015, 1246–1247., 1277.

²⁰ Bartha Tibor id. református püspök.

²¹ Népszámlálás 2011. 2014, 13–18.

²² Egyházi tevékenységének ellentmondásos megítéléséről bővebben lásd: Böröcz 2010.

3.5. Az értelmiség: tudományos elit és tömegsajtó

A tudományos elitet hárman képviselték, a három nagy tudományterületről egy-egy tekintélyes kutató és egyben vezető egyetemi oktató. A társadalomtudományokat Ortutay Gyula (1910–1978) néprajzkutató, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, az Eötvös Loránd Tudományegyetem volt rektora, az élő természettudományokat Petri Gábor²³ (1914–1985) kutatóorvos, szegedi professzor, korábbi és későbbi rektor és akadémikus, míg az élettelen természettudományokat a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem alapító rektora, az ekkorra már nyugalmazott Sályi István (1901–1974).

Az akadémiai elit mellett idesorolandó Barcs Sándor (1912–2010) az MTI vezérigazgatója és Mihályfi Ernő (1898–1972),²⁴ a *Magyar Nemzet*nek, a HNF lapjának főszerkesztője. Személyükben az újságírói szakma, a sajtó mint az egyik legfontosabb tájékoztató és véleményformáló eszköz fontossága nyert kiemelt hangsúlyt, Barcs ebben az időben a Magyar Újságírók Országos Szövetsége (MÚOSZ) elnöke is volt (1965–1974). A média pártirányítása ugyan központi politikai kérdés volt, ekkorra már inkább a direkt irányítás és az öncenzúra változó arányú gyakorlata volt a meghatározó.

Kádár különös figyelmet fordított arra, hogy az 1945–1948 közötti koalíciós időszakban a kommunistákkal együttműködő politikusok megfelelő társadalmi-politikai szerepet kapjanak. Az egykori szociáldemokraták közül ilyen volt Kisházi Ödön és Trautmann Rezső, a parasztpártból pedig Nánási László. A „társutas haladó értelmiség” megtestesítői a NET-ben Ortutay Gyula, Mihályfi Ernő és Barcs Sándor, mindhárman a kisgazdapárt vékony polgári baloldali szárnyát jelenítették meg. Közös vonásuk továbbá az is, hogy a második világháború alatt részt vettek az antifasiszta ellenállásban.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Áttekintve a NET 1971–1975 közötti testületi összetételét megállapítható, hogy az tükrözte a rendszer kanonizált társadalom és politikafelfogását, *mert rekrutációja ennek megfelelően történt*. A párt irányító és ellenőrző funkciójának megfelelően a tisztségviselők és a tagok többsége nemcsak egyszerűen párttag volt, hanem közvetlenül, közvetve vagy áttételesen az MSZMP politikáját megvalósító szervezet első embere vagy vezető tisztségviselője. Ugyanakkor a testületben helyet kaptak olyan világi vagy egyházi értelmiségi szerepet betöltő személyiségek is, akik a praktikus életideológiájukból eredően, esetleg csak a magas tisztségek betöltése céljából felvett mimikrirel viszonyultak a rendszerhez.

²³ Petri zsidó származása – mint ahogy korszakunkban másoké sem – került a hivatalos életrajzokba. Bekerülésében kutatóorvosi és egyetemvezetői munkássága játszott szerepet.

²⁴ Mihályfi 1972-ben elhunyt, helyére Darvas József (1912–1973) népi író, az Írószövetség elnökét, volt parasztpárti politikust, 1957-től párttagot választották meg, alig egy év után bekövetkező haláláig. Őt Somogyi József (1916–1993) szobrászművész, a Képzőművészeti Főiskola rektora követte a testületben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BALOGH Margit (2015): *Mindszenty József (1892–1975) II.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
2. BERNYÁK Adrienn (2010): *Az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletalkotása és az Országgyűlés ülészakainak törvényhozása 1949–1958 között.* Doktori (PhD-) értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar.
3. BIHARI Mihály (2005): *Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok.* Budapest, Osiris.
4. FÖLDES György (2015): *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai 1956–1988 I.* Budapest, Napvilág Kiadó.
5. GÁSPÁR Sándor (1983): *A munkásosztály szolgálatában.* Budapest, Népszava Kiadó.
6. HAJDU Tibor (2006): *Hogyan alakult át a munkáspárt a bürokrácia pártjává? Történelmi Szemle, 48. évf. 3–4. sz. 309–336.*
7. Országgyűlési Naplók 1949–1953, 1953–1958, 1958–1962, 1963–1967, 1967–1971, 1971–1975, 1975–1980–1985, 1985–1990, Hiteles kiadás, Budapest.
8. ROMSICS Ignác szerk. (2012): *Szabó István életútja Nádudvartól Nádudvarig.* Budapest, Osiris.
9. VARGA Zsuzsanna (2013): *Az agrárlobbi tündöklése és bukása az államszocializmus időszakában.* Budapest, Gondolat.

Internetes források

1. Bartha Tibor id. református püspök. Elérhető: www.nevpont.hu/view/2470 (Letöltés dátuma: 2017. 07. 07.)
2. BÖRÖCZ Enikő (2010): *Mihályfi Ernő szerepe a Magyarországi Evangélikus Egyház életében.* Elérhető: <http://ber.lutheran.hu/4archivum/2010/001> (Letöltés dátuma: 2018. 04. 07.)
3. *Népszámlálás 2011.* (2014). Budapest, Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_10_2011.pdf (Letöltés dátuma: 2018. 10. 12.)

Dr. habil. Hubai László a történelemtudományok kandidátusa, habilitált főiskolai tanár, Milton Friedman Egyetem. Óraadó tanár volt az ELTE BTK-n, a Szegedi Tudományegyetemen, ma is oktat a Nemzeti Közszolgálati Egyetem választásigazgatási szakirányú továbbképzésén. Választáskutató, archontológus, kutatási területe a 20. századi politikátörténet, a hazai többpárti parlamenti választások története 1920-tól, jelenkori parlamenti almanachok. Legtöbbet idézett munkája a *Magyarország választási atlasza 1920–2000.* I–III. kötetei.